

Doğu Batı Arasında İslam Birliđi İdeali

Vefatının 10. Yılında
Aliya İzzetbegoviç

*Vefatının 10. Yılında Aliya İzzetbegoviç
Doğu Batı Arasında İslam Birliđi İdeali Sempozyumu Bildirileri
26 Ekim 2013, Üsküdar*

Editör
Merve Akkuş Güvendi

Aliya İzzetbegoviç'in Siyaset Felsefesi ve İslam

Mahmut Hakkı Akın

Siyaset felsefesi, insanlar için ideal bir yönetimi ve *ortak iyiyi* gerçekleştirmenin imkânlarını tartışan bir disiplindir. Mevcut durumdan daha iyisine ulaşılabileceği düşüncesi ve daha iyinin hayata geçirilmesi meselesi siyaset felsefesinin önemli konularıdır. Siyaset, daha iyi bir yönetim arayışının sonucu olmasının yanında birlikte yaşamaktan kaynaklanan meselelerin çözümü için de aracı bir kurumdur. İnsanların doğal ve sosyal çevreleriyle sürdürdükleri ilişkilerden kaynaklanan meselelere çözüm bulmak, siyaset faaliyetinin amaçları arasında kabul edilmiştir.

Siyasallığın insana özgüllüğü, ahlakın insana özgüllüğü ile birlikte düşünüle gelmiştir. Çünkü düşünce tarihinde siyaset, ahlaki bir mesele olarak ortaya çıkmış ve tartışılmıştır. Buna göre siyaset bir taraftan ahlaktan uzaklaşmanın bir aracı olarak görülürken diğer taraftan da “ortak iyinin” imkânlarının tartışıldığı ve sınırlarının belirlenmeye çalışıldığı bir alan olarak ele alınmıştır. Siyasetin güç ve iktidarla ilişkisi dikkate alındığında, elde edildiği zaman bir araç olarak gücün ya da iktidarın kimlerin çıkarına ve hangi amaçlar uğruna kullanılacağı önemli bir mesele hâline gelmektedir. Tarih boyunca pek çok iktidar sahibi, kendi iktidarlarının devamını ve muhafazasını öncelikle düşünmüşler; iktidarda elde ettikleri gücü kendilerinin ve yakınlarının lehine kullanmışlardır. Böylece siyaset, bir meseleyi çözmenin, bir şeyi iyiden daha iyi hâle getirmenin bir aracı olabileceği gibi iyi bir hâli bozmanın, kötüleştirmenin ve güç için iyiliğin feda edilmesinin de aracı olabilmektedir. Siyasetin teorisi ve pratiği ahlak tartışmalarına kaynaklık eden konulardır. Siyasallığın en temelde taraf olmaya ve tercih etmeye dayandığı düşünüldüğünde, söz konusu taraf olma ve tercihte bulunma temelinin ne kadar siyasetse o kadar da etik bir konu olduğu kabul edilebilir.

Bosna-Hersek eski cumhurbaşkanı ve çağdaş Müslüman düşünür Aliya İzzetbegoviç (1925-2003), insanı ontolojik olarak ahlak alanında tanımlamıştır. Kendi düşüncesini “Tanrı yoksa

insan da yoktur.” (Berdyayev, 2012), anlayışıyla temellendirmiş, etik alanı insanı anlamlandıran ve sınırlandıran bir varoluş alanı olarak kabul etmiştir. İnsanın masum olmadığını, sonuçta tercihlerinin sorumluluğunu üstlendiği bir varlık alanında yaşadığını savunmuştur (İzzetbegoviç, 2005, s. 68). Buna göre insana ve insanın ürettiği gerçekliğe dair unsurlar, özgürlük-ahlak ilişkisi bağlamında değerlendirilebilecek unsurlardır. Müslüman bir entelektüel olarak Aliya İzzetbegoviç’in siyaset felsefesi onun genel düşüncesinden ve özellikle de insan ve İslam anlayışından ayrı değildir. İzzetbegoviç’te siyaset ve siyasallık kavramları, “üçüncü yol” anlayışı ve insanın dualist yapısı temel alınarak anlam kazanmaktadır. Ona göre ideal bir siyaset, insan gerçekliğinin dualizmindeki unsurları (ruh-beden, mana-madde, acı-haz, dünya-ahiret, birey-toplum gibi) birbirine feda etmemelidir ki bu, ancak siyasetin ahlaki olarak sınırlandırılmasına bağlıdır. İslam, bu üçüncü yolun inançta, düşüncede ve pratikte imkânıdır.

Aliya İzzetbegoviç’in tespitiyle ahlakın insanın inancını ve pratiğini sınırlandırmasının bir sonucu olarak sadece insan tercihlerine ve eylemlerine bağlı olarak ahlaklı ya da ahlaksız, iyi ya da kötü olabilir. Aynı şekilde ahlaklı olmanın temelinde bulunan özgür olma ve özgürlüğünü kullanma; başka bir deyişle tercihte bulunabilme ve tercihinin sorumluluğunu üstlenme özellikleri insanın siyasallığıyla da doğrudan ilgili konulardır. Siyasetin mesele çözme ve yönetilenlerin mutluluklarını ve iyiliklerini sağlama gücünü bu amaçlar dışında kullanma imkânını da içeriyor olması, güç ile hak; siyaset ile ahlak arasındaki mesafeyi açabilmektedir. Böylece güç, ahlaki temelden uzaklaştıkça, iktidara sahip olanlar güçlü oldukları için haklı görülürler ya da kendilerini bu şekilde sunarlar. Bu durumlarda bile insanlar daha iyi bir durumun takipçileri olurlar ki mevcut durumdan daha iyi bir durumu talep etmek, siyaset felsefesinin en önemli dinamiklerinden birisidir.

Ahlak ile siyaset ilişkisinin bu çetrefilli durumu, ahlak lehine iktidardan uzaklaşma gibi bir inancın ve tavrın oluşmasına sebep olmuştur. Söz konusu ayrımı savunanlara göre ahlak lehine siyasetten uzaklaşmak gerekmektedir. Böylece ahlak ile siyaset birbirlerini dışlayan iki ayrı alan olarak tanımlanmaktadır. Hristiyanlıkta maneviyat vurgusunun bir sonucu olarak dünyeviliğin karşısında konumlanan anlayış, ahlak ile siyaseti birbirinden farklı alanlar olarak kabul etmektedir. Siyaset bu dünyada, bu dünya için gerçekleşen bir faaliyet olarak yorumlanırken Saint-Augustinius’un *Tanrı’nın Kenti* eserinde en ideal ve en iyi yönetimin bu dünya yıkıldığında Tanrı’nın hükümrانlığında kurulacağı vurgusu yapılmıştır. Hristiyanlık inancında ve düşüncesinde ahlak alanı manevi bir alan olarak tanımlanırken dünyevi alandan ve siyasetten ayrılmakta; dünyadan el-etek çeken bir maneviyatçı inanç ve pratik savunulmaktadır. Hâlbuki İslam, Aliya İzzetbegoviç’e göre tam da bu anlayışa karşı çıktığı için Hristiyanlıktan ayrılmakta ve “din” olmanın ötesinde tanımlanmaktadır. İslam, saf bir maneviyat inancını merkeze almamaktadır. Ontolojik temelde insanın siyasal bir varlık olması aynı zamanda onun bu dünyada daima ahlaki bir alanda hareket eden bir varlık olması demektir. İslam, insanın siyasallığını kabul ettiği gibi ahlaki alanın dışında bir insan

anlayışını kabul etmemektedir. Dolayısıyla Aliya İzzetbegoviç'in İslam anlayışı açısından bu dünya ötelenecek, reddedilecek bir yer olarak değil, siyasallığın ve ahlakiliğin ortak bir alanı olarak da görülebilir. Ona göre "dünya red yoluyla kazanılmaz" (İzzetbegoviç, 2005, s. 39). Bu anlamda İslam, ahlaka kaynaklık ettiği gibi "ahlaklı siyaset"e de kaynaklık edebilir. Siyaset, dünyevi olsa bile bu dünya ile ahiret arasındaki ilişki üzerinden anlaşılabilir bir meseledir. İslam, bu dünyayı da ahiret hayatını da önemseyen gibi iki dünya arasındaki dengenin inançta ve pratikte inşa edilmesine yönelmektedir. Bu dünyalardan biri lehine diğerini inkâr ya da reddetme anlayışının tersine, her ikisinin de saadeti için çaba gösterme İslam açısından daha uygun bir anlayışa karşılık gelmektedir.

Bu dünyada bir durumu tanımlama, bir meseleyi çözme adına ortaya konan farklı fikirler ve farklı siyasal pratikler, siyasal ihtilafların oluşmasının da önemli sebepleridir. Siyasal olarak fikirde ve pratikte anlaşmazlığa düşmek insani bir durumdur. Siyasal varlık olarak insan, siyasallığını bir yorum olarak gerçekleştirir. Her siyasal yorum pratikte bu dünyaya yöneldiği, bu dünyada bir meseleyi çözmeyi hedeflediği için dünyevidir; bu dünya ile sınırlıdır. Aliya İzzetbegoviç'in "İslam mükemmel ancak bizler değiliz." şeklindeki ifadesine paralel olarak Aktay'ın da yerinde tespitiyle beşerî kulvarda cereyan eden iktidar ilişkilerinde İslam'ın İslam olarak bir aktör olamayacağını hesaba katmak gerekmektedir. İslam'ın hiçbir zaman mükemmel hâliyle dünyada var olamayacağı aşikârdır (Aktay, 2003, s. 38):

"Bu insanlar (İslam'ı temel alarak siyaset yapmaya çalışanlar) beşerdirler, İslam'ın kendisini değil, İslam'dan anladıklarını somutlaştırırlar. Dolayısıyla yanılırlar, düşerler, kalırlar, çatışırlar veya uzlaşmalar yaparlar, kazanırlar veya yenilirler, aşırılıklar yaparlar veya mutedil davranırlar, dostları olur, düşmanları olur, müttefikleri olur, hasımları olur. Tabii ki kendi üzerlerine aldıkları ilâhî yükü layıkıyla taşıyıp taşımadıkları yönünde sürekli bir ahlaki bir baskıya tabi olurlar. Ancak bu yükü taşımayı üstleniyorlar diye kendilerine bir masumiyet, bilgilerine bir vahyin mutlaklığı, hareketlerine ve siyasetlerine metafizik bir değişmezlik atfedilemez."

Siyasetin dünyeviliği meselesi, Aliya İzzetbegoviç'te İslam temelli bir yorumla ele alınmaktadır. Ona göre siyaset, dünyevi olsa bile bu dünya ile ahiret arasındaki ilişki üzerinden anlaşılabilir. Böylece İslami temelde İzzetbegoviç açısından siyaset, her iki dünyayı da önemseyen ve ikisi arasında denge kurabilecek bir imkân olarak kabul edilir. "Ahlak alemini varlık aleminden farklı olarak olması gereken alemi" şeklinde tanımlayan İzzetbegoviç (2005, s. 245), en azından düşüncede ahlak ile siyasetin "olması gereken" hedefinde birbirlerine yaklaştıklarını ve İslami temelde bir siyaset felsefesinin çıkış noktasının bu ahlaki temel olduğuna işaret etmiştir. Ona göre "insanlar arası ilişkileri düzenleyen değişmez İslamî prensipler vardır, ancak değişmeyen hiçbir İslamî üretimsel, toplumsal, siyasal terkip bulunmamaktadır" (İzzetbegoviç, 2007, s. 178-9). Ahlakın kaynağı tek ve değişmez olsa bile gerçekleşme alanı bu dünya olduğu için uygulamaları değişecektir.

Yöneticilerin kendi anlayışlarını merkeze alarak "olması gereken"i topluma dayatmaları siyasi tarih boyunca karşılaşılan ve siyaset ile ahlak ilişkisi açısından da ayrıca tartışılan önemli

bir meseledir. “İdealin zorlanması, insanlara empoze edilmesi isyanla karşılaşır.” diyen İzzetbegoviç (2005, s. 60), hayatın mekanik olmaması ve mekaniğe dönüştürülmeye direnmesine dikkat çekmiştir. Öncelikle, böyle bir düzenleme, insani ve ahlaki pek çok meselenin doğmasına sebep olacaktır. Çünkü böyle bir düzenleme fikri gayriinsani ve gayriahlakidir. İnsanın tercih edebilme yeteneğinin kısıtlanması ya da yok edilmesi doğrudan özgürlüğe bir müdahale olacağından, aynı zamanda ahlaka karşı bir harekettir. Hayatın mekaniğe dönüştürülmesi, insanı varlık aleminde farklılaştıran ve onun ahlaki yükselmesinin varlık imkânı olan hareketin akışına bir müdahale olacaktır. Güçlü olanın tercihlerden birisini dayatması ya da tercih tahakkümüne gitmesi ve bu durumu insanların ortak iyiliği olarak adlandırması da pekala mümkündür. Tarih, bu tür uygulamaların örnekleriyle dolu olduğu kadar, bu pratiğin felsefelerini yazan düşünürler de çoktur. Böyle bir durumda siyaset özgürlüğe müdahalesi dolayısıyla ahlaki temelini yitirecektir. İzzetbegoviç’e göre (2005, s. 90), tercih imkânının ortadan kalkmasıyla özgürlük de ortadan kalkacak ve ahlaktan bahsetmek mümkün olmayacaktır. Ayrıca siyaset ile ahlak arasındaki mesafe de açılacaktır. Sosyal düzen ve ortak iyi adına bir yönüyle siyasallık üretilirken diğer taraftan insan ve ahlak temelli bir siyaset üretmenin imkânları tüketilecektir. Bu uygulamalar bir ahlaki öğreti ya da din temel alınarak da yapılabilir. Ancak bir siyaset yorumunun ahlak ya da din adına mutlaklaştırılması, eleştiri dışında tutulması, en başta insani varoluşun temeli olarak ahlaki ve siyasallığı tüketeceğinden İslami olmayacaktır. Hatta böyle bir anlayışa dayanarak İslam temelli bir siyaset yorumunu mutlaklaştırmak da İslami değildir. Her siyaset, ister istemez kendi sosyolojik ve tarihsel şartlarında ortaya çıkan dünyevi bir yorumdur. İzzetbegoviç, İslam’ın mükemmel olmasına karşılık Müslümanların mükemmel olmamalarını insanların dünyayı kendi algılarıyla yorumlayabilmelerine, insanlıklarından kaynaklanan sınırları aşamayacak varlıklar olmalarına bağlamaktadır. İslam, mükemmel bir kaynak olmasına rağmen onu kullananlar yine insanlardır. İnsanlar o mükemmel kaynağı temel alabilirler, ona uymaya çalışabilirler ancak mükemmel bir düzen tesis etmeleri mümkün değildir. İslam’ın herhangi bir yorumunu mutlaklaştırarak bir doktrin üretmek, bir yorumun bütün zamanlar için geçerli olduğunu tarif etmek İslam’ın katılaşmasına ve içe kapanmasına sebep olmaktadır (Düzgün, 2010, s. 76; İzzetbegoviç, 2003b, s. 19). En iyi durumda bile ortaya konan bir yorumdur ve insanın sınırlılıkları dâhilinde anlaşılabilir. Müslümanlar, İslam’ı temel alarak siyasal olarak diğerlerine göre tercih edilebilir olan alternatifleri üretebilirler. İnsan ya da siyaset adına son sözü söyleme yetkisi insanların değildir.

Yorumun mutlaklaştırılması, siyasal olarak kula kulluk edenlerin, kölelerin yetişmesi riskini içermektedir. Sonuçta böyle bir siyaset tarzında özgürlük mahkûm edilmekte, özgürlük mahkûm olduğu için de zorunlu olarak ahlak mahkûm edilmektedir. Tek tipleştirici bir anlayışın İslam ile uyuşması mümkün değildir. Ahlak ile siyasetin ortak arayışlarından birisi olan “iyi” ya da “olması gereken” arayışı son bulmakta, tarihin ve dolayısıyla insanlığın sonu ilan edilmektedir. İyiye dair arayışın son bulması, sadece tarihin değil, aynı zamanda ahlakın ve

siyasetin de son bulması demektir. Hayat, bütünü itibarıyla hesap edilemez bir yapıdadır. Bu yüzden hayat, özellikle siyasetçilerin hesaplarının tutmamasının da bir tarihidir.

Ütopyalar yoluyla topluma ve dolayısıyla insan hayatına bir yön verme, onları ölçme, kalıplara sokma çabaları da tarih boyunca boşa çıkmıştır. İzzetbegoviç'in *Doğu ve Batı Arasında İslam* kitabında bir bölümde incelediği dram ve ütopya arasındaki ilişki, insanın içinde bulunduğu ve doğal durumu olan dramın ütopyalar yoluyla aşılması çabalarının daima boşa çıktığını göstermiştir. Hayat, dramdır. Çünkü hesap edilmeye başlandığı andan itibaren hayat, hesapların tutmadığı bir forma bürünmekte ve daha büyük dramlara sebep olmaktadır. Siyaset felsefesinin en önemli konuları arasında yer alan ütopyaların gayriislami olmasının sebebi, aynı zamanda hayatı mekanizme dönüştürmelerinden kaynaklanmaktadır. İnsanın kendi içinde bulunduğu dramı, daha iyi düşüncesiyle ütopyalarla aşma çabası, kendi ontolojik gerçekliğine uymadığı için daima fiyaskolarla sonuçlanmıştır. Bu bağlamda İslam, dramın içerisinde daha iyiyi tercih etmek ve gerçekleştirmek çabasının kaynağı olarak durmaktadır; yoksa o, bir ütopyanın kaynağı değildir. Dramı ortadan kaldıracak bir cennet hayatı bu dünyada mümkün değildir. Bu dünyada böyle bir cennet inşa etme arayışları hayata, insan gerçekliğine aykırı olduğu için daima insanın ve hayatın lehine sonuçlanmamıştır, sonuçlanmayacaktır. İslam, cenneti bu dünyadan başka bir dünyada ancak bu dünyayla bağlantılı olarak açıklamaktadır. Bu bağlamda bu dünyada cennet ideali düşüncede anlamsız olduğu gibi bu dünyada cennet için gösterilecek çabaların da sonuçsuz kalacağı açıktır. Burada bir farka dikkat çekmek gerekmektedir. Dünyada cennet inşa etmeye çalışmakla karşılaşılan meseleleri çözmeye çalışmak, daha iyiyi gerçekleştirmek için çaba göstermek birbirlerinden farklı şeylerdir. İkinci alternatif daha insani ve dolayısıyla daha İslami'dir. Her olanın daha iyi bir olması gereken durumu vardır ancak İslam'ı temel alacak bir siyaset felsefesinden ütopya çıkmamaktadır.

"Her iktidar, insanları bozar ve bu bozgunluğun yıkıcı etkisine ancak sadece Allah'a iman ve ahlaki değerlerin sürekli canlı tutulması faaliyeti karşı durabilir." (İzzetbegoviç, 2007, s. 27). Bu kural diğer dinler ve İslam için de geçerlidir. "Din de devrim de acılar ve ızdıraplar içinde doğar. İkisi de refah ve konfor içinde yok olup gider. Gerçekten de devam eden sırf onların gerçekleşme çabasıdır." diyen İzzetbegoviç (2003b, s. 92), devrimin yalan söylemeye ve kendi kendine ihanet etmeye başladıktan sonra sahte dinle ortak bir dil bulduğunu tespit etmiştir. Devrimi ve dini yozlaştıran, iktidarlara için aracı kılan bir zihniyet, aynı zamanda onları kurban ediyor demektir. Bütün dinlerin –ki "semavi dinlerden sonra dünya eski dünya olmamıştır" (İzzetbegoviç, 2005, s. 71)- ve devrimlerin ortak tarihi bu şekilde devam etmiştir. Samimiyet, fedakârlık ve zulme karşı mücadele gibi değerler ve pratikler yerlerini yozlaşmaya, zenginliğin ve iktidarın muhafazası için halkı baskı altında tutan siyasetler üretmeye ve dolayısıyla devrimci ruhun ve anlayışın yavaş yavaş kaybolmasına bırakmışlardır. Benzer bir durumun İslam dünyasında da aynı şekilde cereyan ettiğini görmek mümkündür. Burada İslam toplumları açısından değerlendirildiğinde İslam ile Müslümanlar arasındaki

mesafe açılmış, var olan durumun şartları kimlerin lehine işliyorsa siyaset onların elindeki bir araca dönüşmüştür. Büyük bir devrim olarak doğan ve gelişen İslam, zamanla devrimci karakterini ve gücünü kaybetmiştir.

Müslüman toplumların içinde bulunduğu durumu eleştiren, İslam'dan uzaklaşmaktan kaynaklanan bozulmalara ve yozlaşmalara pratikten pek çok örnekler gösteren Aliya İzzetbegoviç, İslam dünyasında yaşanan bütün yanlış ve gayriahlaki durumların İslam'ın, Müslümanlar tarafından dışlandığını açıkça gösterdiğini savunmuştur (bkz. İzzetbegoviç, 2007, s. 28). Böylece neden İslam dünyası geri kaldı sorusuna o, kendisinden önceki İslamcı neslin temel tezlerini doğrulayan bir cevap bulmuştur. Ona göre, Müslüman toplumların kendi rönesanslarını başarabilmeleri için İslam dışında bir çareleri yoktur. İslam, onun siyaset felsefesinin temeli ve kurucu aklıdır.

"Allah'ın iradesine teslimiyet, insan iradelerine bağımsızlık demektir. Allah'a itaat, insana itaatı men eder. Böylece insan ile Allah ve insan ile insan arasında yeni bir münasebet inşa eder." (İzzetbegoviç, 2003b, s. 311). Burada İzzetbegoviç'in siyaset felsefesinin temelini insan ve Allah arasındaki ilişkiyi koyduğu görülmektedir. İnsan, kendi şahsiyetinin inşasına katkıda bulunan bir varlıktır. Bu yüzden insan aktif, özgür ve ahlaki olarak sorumlu yaratılmıştır. Şahsiyetin inşa edilmesi onun düşüncesinde merkezî bir yerdedir (bkz. Erkilet, 2010, s. 114-5). İnsanın dünyada iyi olabilmesi, varlıklar içinde yükselebilmesi, Allah ile yaptığı sözleşmeye uygun bir iman ile bu dünyada iyi pratikler gerçekleştirebilmesine bağlıdır. Kur'an-ı Kerim'de defalarca ve birlikte zikredilen, Aliya İzzetbegoviç'e göre İslam'ın en temel şartı olan "iman etmek ve iyi işler yapmak" bu sözleşmenin de temelidir (İzzetbegoviç, 2007, s. 130):

"Allah'ın emri olduğu için iyi amel yapıyor, yasakladığı için de kötülüklerden sakınıyorum. İyi amel işleyerek ben mükemmel olmayan bir dünyanın düzeltilmesine, mükemleştirilmesine Allah'a yardımcı oluyor, O'nunla işbirliği içinde bulunuyorum. Benim katkım olmaksızın dünyanın bir kısmı ebediyen eksik, bitmemiş, gerçekleşmemiş olarak kalacaktır. Bu sebeple sadece iman edemem, aynı zamanda faal olmak, eylemlerde bulunmak ve çalışmak zorundayım."

Sözleşme, Allah ile yapılmadığı takdirde rejimlerle, ideolojilerle, dünyevi iktidarlara ya da çıkar ilişkileri üzerinden diğer insanlarla yapılmaktadır. "Tebaa iktidarı, iktidar da tebaayı sever." diyen İzzetbegoviç (2003b, s. 196), iktidara itaat ile yerinden, durumundan memnun olanların özgürlük karşısında konforu seçtiklerini; tebaa olmayı reddederek bunların karşısında yer alanların ise özgürlüğü istediklerini göstererek insanoğlunun dünyadaki siyasal durumunun yaman çelişmesine dikkat çekmiştir. Özgürlük, ahlakın zorunlu şartıdır. Özgürlüğün zorunlu şartı ise Allah'tır. Özgürlükten kaçmak, dünyevi iktidarlara himayesinde konformist bir hayat sürmek ve bu hayatın devam etmesi için çaba göstermek, Allah'a kul olmaktan ve ahlaktan kaçmak demektir. Ona göre İslam'ın büyük hamlesi "hicret" de bu bağlamda anlaşılmalıdır. Çünkü hicret, zor olanı, Allah'ın rızasını ve İslam ahlakını temel ala-

rak tercihte bulunmak ve bu tercihi yaşamak demektir. İzzetbegoviç (2007, s. 124), herkesin bu dünyada hicretin ikilemi ile karşı karşıya olduğunu söylemiştir. Bizi değerli kılan, yükselten hicretin ikileminde nerede durduğumuzdur. Aynı zamanda siyasal bir hareket olan hicret, bugünkü Müslüman toplumlar için de siyaset felsefesi kaynağı olmayı sürdürmektedir.

Tebaa yetiştirme kültürünün İslam rönesansının önündeki en büyük engellerden birisi olduğunu vurgulayan İzzetbegoviç, Allah'a teslim olmayan iradenin dünyevi iktidarlara teslim olması durumunda İslam'ın temel insan anlayışından sapılacağına; zaten Müslüman toplumlarda var olan, süre giden bu sapmanın devam edip gideceğine işaret etmiştir. Aliya İzzetbegoviç (2007, s. 68), insanların basit bir ayrımla "iman edenler ve iman etmeyenler" şeklinde ayrılmasına bu yüzden karşıdır. Ona göre inananların ve inanmayanların dışında "korkaklar" diye adlandırılacak bir grup daha vardır ve insanlar arasında bu gruba mensup olanların sayısı oldukça fazladır.

İnsani ve ahlaki yükselişe dayanmayan, sosyal gerçekliğin geleneksel biçimi olarak üretilen bir Müslümanlık, yapıcı bir siyaset felsefesine kaynaklık edemeyecektir. Böyle bir Müslümanlık anlayışının ve pratiğinin sonucu kendilerini Müslüman olarak tanımlayanların toplumda siyasallıklarını sürdürmelerinden, siyasal bir taraf olmalarından ibaret olacaktır. Müslümanlık da yapıcı bir ahlakın ve siyasetin inşa edilmesine katkı sağlamaktan ziyade oluşan farklı taraflardan bir taraf, "biz-onlar, dost-düşman" ayrımlarının sürdürülmesine hizmet edecektir. Siyasetin ve siyasallığın ana karakterini belirleyen bu ayrımları reddetmemekle birlikte İzzetbegoviç'in İslam anlayışına dayanan siyaset felsefesinin bu dikotomileri aşma amacında olduğu açıktır. Bu dikotomilerin içerisinde kalmak, tarafı olduğu siyasallığı ve dolayısıyla siyasallık yorumunu mutlaklaştırmak, Müslümanlık adına, Müslümanlar lehine bile gözüke gayriislami bir siyaset tarzının üretilmesine sebep olabilir. Dolayısıyla, taraftarlığı Allah-insan ilişkisini önceleyen bir anlayışa dayandırmak ve bu anlayışı pratiklerin belirleyici bir kriter olarak kabul etmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

İslam kaynaklı bir siyaset felsefesinin tek amacı güç ilişkilerinde güç elde etmek değil, aynı zamanda kendisinin, yakınlarının aleyhine bile olsa adaletten sapmamak, yeri geldiğinde kendi çıkarlarına ters düşen bir fedakârlığı Allah rızası uğruna gerçekleştirebilmektir. Bu şekilde oluşacak bir İslam siyaset felsefesi, nefretlerin ve sürekli düşmanlıkların üretildiği bir taraftarlığın ya da geçtiğimiz asrın en önemli siyaset felsefecilerinden Carl Schmitt'in dost-düşman ayrımına dayanan siyaset felsefesinin karşısında yer alacaktır. Aliya İzzetbegoviç'in düşüncesinde biz ve onlar ya da dost ve düşman ayrımı, siyaset felsefesinin çıkış noktası değildir. Adaletin tesis edilmesi, fitnenin ve zulmün ortadan kaldırılması, siyaset felsefesinin temelidir. Gerçekleştiği zaman adalet, siyasallığı biz-onlar, dost-düşman gibi ayrımların ötesine taşımaktadır. Allah, Müslüman bir kabile tarafından bir Yahudi'ye haksızlık yapılmasını ayetler indirerek engellemiş ve hakkı üstün tutması konusunda peygamberini ve onun şahsında geçmişteki ve gelecekteki bütün Müslümanları uyarmıştır (Türkiye Diya-

net Vakfı [TDV], 2000, 4 / Nisa: 105-113). Bu çağrı, ahlaka bir çağrıdır. Adaleti gerçekleştirmek ve hakkı üstün tutmak çok zor bir siyasettir. Ancak İslam'ın istediği siyasal ve toplumsal dayanışmanın temeli budur. Böyle bir siyaset sadece bizden ya da dost olanların lehine, çıkarına işleyen Makyavelist bir anlayışın ötesindedir. Jerkoviç'in de tespit ettiği üzere Aliya İzzetbegoviç'in siyaset anlayışı sadece çıkarlar için verilen bir güç mücadelesinin ötesinde tanımlanmak zorundadır ki bizzat kendisi Bosna Savaşı sırasında ve sonrasında yürütmeye çalıştığı siyasette bu temele göre hareket etmeye çalışmıştır (bkz. Akın, 2010, s. 101; İzzetbegoviç, 2003a; Jerkoviç, 2010, s. 37; Laviç, 2010, s. 55). Geçmişin nefret ve düşmanlık üretecek yükünü taşımanın ahlaki bir siyaset üretemeyeceğini bildiği için geçmişi unutmamak, ancak geçmişe takılıp kalmamak gerektiğini de sürekli vurgulamıştır.

Aliya İzzetbegoviç'in siyaset felsefesinin temelinde materyalist ve idealist düşünce ayrımının dışında kendi başına tek yol olan İslam durmaktadır. İslam, Müslüman toplumların temel alarak bulundukları konumdan yükselmelerini sağlayabilecektir. İzzetbegoviç, İslam Deklarasyonu'nda Müslüman toplumlar için ne geleneksel İslam anlayışlarının ne de İslam'ı dışlayan Batıcı, taklitçi anlayışların ve siyasetlerin bir fayda ve rönesans sağlayamadıklarını açıkça ifade etmiştir. Müslüman toplumlarda İslam, hem inançta hem de pratikte hayat kaynağı olma özelliklerini büyük ölçüde kaybetmiştir. İzzetbegoviç, Müslümanların İslamlaşmak dışında bir yollarının bulunmadığını tarihsel tecrübenin açıkça gösterdiğini savunmuştur. Neimarlija'ya göre (2010, s. 156) İzzetbegoviç bu sürecin İslam'ın geleneksel yorumlarından ve İslami olmayan ideolojik sınıflandırma, engelleme ve manipülasyonlardan kurtarılması anlamına geldiğini düşünmüştür. İslam rönesansının önemli şartlarından birisi olan İslamlaşmak, Müslümanların şuur ve pratikte özgürleşmelerinin ve ahlaklı hâle gelmelerinin imkânıdır. İslam temelli olmayan devrimlerin, siyaset düzenlemelerinin Müslüman toplumların pek çok yönden gelişmelerine katkısı olmayacaktır. İslamlaşmak, ona göre toptan ret ya da kabul yaklaşımlarını içermez; yöneldiği düşünce ve tecrübeden seçici olarak ahlaki temelde faydalanır. O, İslam'ı temel alan bir eleştirel düşünceye ihtiyaç olduğunu vurgulamıştır. İslam, toptan yıkıcı bir devrim anlayışına sahip değildir. Geçmişin olumsuz yükünden kurtulmayı hedeflemiştir (İzzetbegoviç, 2007, s. 105). Geçmiş, geçmişe ait her şeyi yok etmek gibi bir amacı olamaz, olmamıştır.

Aliya İzzetbegoviç, çift kutuplu bir dünyada yaşamıştır. Bu dünyanın içinden, bu dünyada edindiği tecrübelerle düşünce üretmiştir. Onun İslam'a çağrısı, özgürlüğün ve ahlakın birbirinden ayrılmadığı bir teoriye ve pratiğe çağrıdır. Bu çağrı, kendisinden önce farklı zamanlarda ve mekânlarda Müslüman şura sahip düşünürlerin ve hareket adamlarının çağrılarına bir katkıdır. Onun düşüncesi ve mücadelesi de belli bir zamanda ve mekanda, kendi hikâyesinin sınırları dikkate alındığında anlaşılabilir. Bugün dünya, çift kutuplu bir dünya değildir. Başka bir dönemde insanlar, yeni karşılaşılan pek çok mesele ile yaşamaya devam ediyorlar ve gelecekte de yeni meselelerle karşılaşacaklar. İzzetbegoviç, kendi hayatında sorumluluğunu yerine getirmiş bir düşünce ve mücadele adamı olmayı başarabilmiştir.

Ancak onun yorumlarının, İslam düşüncesine katkılarının kendi sınırları dâhilinde olduğu gerçeği gözardı edilmemelidir. Gelecekte dünyanın karşılaşıcağı yeni meselelere İzzetbegoviç'in kendi sınırlılıkları ile oluşturduğu yorumlarının ne kadar karşılık sunabileceği tartışılabilir ama onu besleyen, düşüncesinin ve mücadelesinin temeli olan İslam'ın ilelebet dünyanın meselelerine çözüm üretme yolunda önemli açılımlar sağlayacağı ve insanların hayrına iyiliği tanımlama ve uygulama yolunda yeni fikirlerin yetişmesine imkânlar sağlayacağı muhakkaktır.

Kaynakça

- Akın, M. H. (2010). Aliya İzzetbegoviç'in entelektüel mirası. Ö.H. Özalp ve K. Gültürk (Ed.), *Uluslararası Aliya İzzetbegoviç Sempozyumu (11-12 Ekim 2008)* kitabı içinde (s. 100-108). İstanbul: Bağcılar Belediyesi Kültür Yayınları.
- Aktay, Y. (2003). Siyasette İslamiliğin sınırları. *Tezkire*, 33, 31-41.
- Berdyayev, N. A. (2012). İnsanın yazgısı (çev. H. Arslan). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Düzgün, Ş. A. (2010). Aliya ve kurucu irade olarak İslam. Ö.H. Özalp ve K. Gültürk (Ed.), *Uluslararası Aliya İzzetbegoviç Sempozyumu (11-12 Ekim 2008)* kitabı içinde (s. 75-90). İstanbul: Bağcılar Belediyesi Kültür Yayınları.
- Erkilet, A. (2010). Özgürleştirici bir önder: Aliya. Ö.H. Özalp ve K. Gültürk (Ed.), *Uluslararası Aliya İzzetbegoviç Sempozyumu (11-12 Ekim 2008)* kitabı içinde (s. 112-116). İstanbul: Bağcılar Belediyesi Kültür Yayınları.
- İzzetbegoviç, A. (2003a). *Bosna mucizesi: Konuşmalar* (çev. F. Altun ve R. Ahmedoğlu). Ankara: Yöneliş Yayınları.
- İzzetbegoviç, A. (2003b). *Doğu ve Batı arasında İslam* (çev. S. Şaban). İstanbul: Nehir Yayınları.
- İzzetbegoviç, A. (2005). *Özgürlüğe kaçışım: Zindandan notlar* (çev. H. T. Başoğlu). İstanbul: Klasik Yayınları.
- İzzetbegoviç, A. (2007). *İslam deklarasyonu ve İslami yeniden doğuşun sorunları* (çev. R. Ademi). İstanbul: Fide Yayınları.
- Jerkovic, A. (2010). Aliya Macchialvelli'ye Karşı. Ö.H. Özalp ve K. Gültürk (Ed.), *Uluslararası Aliya İzzetbegoviç Sempozyumu (11-12 Ekim 2008)* kitabı içinde (s. 34-38). İstanbul: Bağcılar Belediyesi Kültür Yayınları.
- Lavic, S. (2010). Bir devlet adamı olarak Aliya İzzetbegoviç. Ö.H. Özalp ve K. Gültürk (Ed.), *Uluslararası Aliya İzzetbegoviç Sempozyumu (11-12 Ekim 2008)* kitabı içinde (s. 50-55). İstanbul: Bağcılar Belediyesi Kültür Yayınları.
- Neimarlija, H. (2010). Üçüncü yol tezi. Ö.H. Özalp ve K. Gültürk (Ed.), *Uluslararası Aliya İzzetbegoviç Sempozyumu (11-12 Ekim 2008)* kitabı içinde (s. 151-156). İstanbul: Bağcılar Belediyesi Kültür Yayınları.
- Türkiye Diyanet Vakfı. (2000). *Kur'an-ı Kerim* açıklamalı meâli (hızl. H. Karaman vd.). Ankara..